HÄN/HENSE

Valta rivien välissä

Antti Hahl, Emma Kimpimäki ja Valo Rastas.

Lukijalle

Tämä oppimateriaali on kirjoitettu kasvatustyön tekijöille eko- ja kulttuurikriisin käsittelemisen tueksi. Käsittelemme kieleen ja sanoihin juurtuneita ongelmallisia valta-asetelmia, jotka kiihdyttävät sekä kulttuuri-, että ekokriisiä. Tuomme esiin, kuinka näiden valta-asetelmien kriittinen tarkastelu pronominien kautta luo mahdollisuuksia niiden purkamiseen. Haluamme kannustaa toimijuuteen tarjoamalla pohdintoja, sekä kokeiluja, joita voidaan soveltaa kasvatustyössä. Tämä oppimateriaali on syntynyt kokemastamme tarpeesta materiaalille, joka käsittää sukupuoleen liittyviä kulttuurisia rakenteita sekä ekokriisiä osina samaa ilmiötä.

Johdanto

Millaisia arvoja ja historiallisia jatkumoita toisinnamme sanavalinnoillamme keskustellessamme toisillemme ja toisistamme? Entä millaista on tietoinen ja huomioiva keskustelu kasvatustyössä? Sanojen ja kielen taustalla on suuria arvokysymyksiä sekä hierarkkisia asetelmia, jotka vaikuttavat sekä ihmisten väliseen tasa-arvoiseen kohtaamiseen, että laajemmin yhteiskunnallisiin asenteisiin.

Elämme kulttuuri- ja ekokriisin keskellä, ja maailma on täynnä kärsimystä. Demokratian asema on myös heikentymässä lännessä, mikä esimerkiksi näkyy transihmisten systemaattisessa eliminoinnissa mm. Iso-Britanniassa (Todd, 2026). Samoin ympäristöä käytetään ihmisen resurssina taloudellista kasvua tavoitellessa. Kestävän tulevaisuuden ja demokratian ylläpitämisen kannalta meidän tulisi ennemmin laajentaa moniäänisempään ja monilajisempaan keskusteluun (Dufva, s. 13, 2024). Siksi tarvitsemme uusia tapoja kyseenalaistaa vallitsevia rakenteita välittömästi, kuten tässä oppimateriaalissa tehdään kielen kautta.

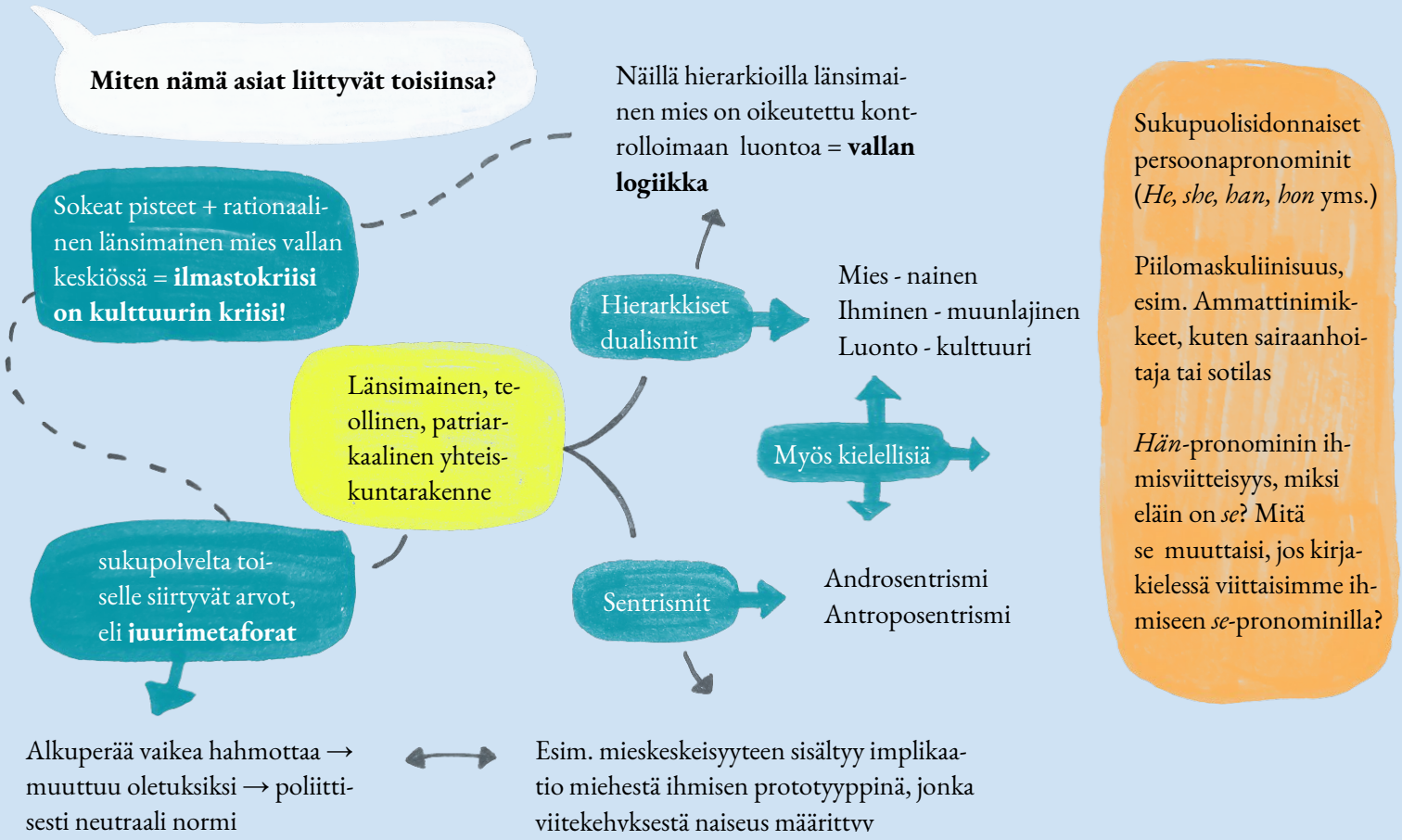
Kulttuuri sekä kieli ovat erottamattomia osia toisitaan, siksi ne vaikuttavat jatkuvasti ja kehämäisesti toistensa viestimiin ja ylläpitämiin valtarakenteisiin, jonka myötä niiden syy- seuraussuhteita on yhä vaikeampi hahmottaa. Siinä vaiheessa kun lakkaamme kyseenalaistamasta kielemme ja arvojemme alkuperää syntyy juurimetaforia, joiden mukaan kieli ja kulttuuri jatkuu vakiintuneina oletuksina ja syntyy poliittisesti neutraaleiksi koettuja normeja. Kun nämä normit ilmenevät perusolemuksellisisina osina todellisuutta, voidaan puhua arvojen luonnollistumisesta.

Yksi olennaisista tavoista, joilla länsimäiset kulttuurit ja niin myös kielet toisintavat luonnollistuneita arvoja on dualismit. Dualismit asettavat asioita vahingollisiin hierarkioihin luomalla vastakkainasetteluja, kuten esimerkiksi mies vs. nainen, logiikka vs. tunteet, sivistynyt vs. villi tai ihminen vs. luonto (Martusewicz, ym., 2020). Näissä vastinpareissa yksi on normatiivisessa valta-asemassa, johon toinen vertautuu toiseutettuna ja alisteisena. Tapamme puhua luonnollistaa jatkuvasti näitä hierarkioita ja johtaa siihen, etteivät myöskään haitalliset valtarakenteet kuten patriarkka, kolonialismi ja riistotalous joudu tarpeeksi kyseenalaistetuksi. Nämä valtarakenteet yltävät myös käsitykseemme luonnosta (Seppä, 2025, s.13).

Samat ihmissuhteita määrittävät yhteiskunnalliset normit ulottuvat myös käsityksiin siitä kuinka ympäristö ja ekosysteemit rakentuvat sekä toimivat luonnollisesti. Esimerkiksi heteronormatiivisuus synnyttää käsityksiä myös eläimistä vankasti heterosuhteita harjoittavina, sekä sukupuolen määrittyneisyydeltään binäärisinä. Tämä luo yhteiskunnallisia sokeita pisteitä lajien ja ekosysteemien todellisista moninaisista olemisen tavoista ja toiminnoista. Siten myös ihmisten toiminnan haitallisia seurauksia ympäristöön on vaikeampaa käsittää. (Seppä, 2025, s.13 - 15.) Ihminen käsittää muuta ympäristöä siis välineellistämisen ja toiseuttamisen kautta, mutta ristiriitaisesti myös yhteiskunnallisten normien mukaan inhimillistäen.

Tulevissa kolmessa osioissa osoitamme pronominien tarkastelun avulla, miten sukupuolittunut ja hierarkisoiva kieli vahvistaa länsimaista arvomaailmaa ja käytäntöjä sekä politisoi sellaisia olemisen tapoja, jotka eivät palvele näistä arvoista hyötyviä valtarakenteita. Olemme keränneet jokaisen osion loppuun aktivoivia kysymyksiä ja harjoitteita kasvatustyön tueksi.

Kyseisiksi pronomineiksi olemme valinneet *hän*-persoonapronominin ja *se*-demonstratiivipronominin sekä ruotsin kielen sukupuolineutraalin *hen*-pronominin. Tarkastellessamme näiden kolmen sanan suhdetta valtaan ja luonnollistamiseen, avaamme samalla, kuinka eko- sekä kulttuurikriisi eivät ole toisistaan erillisiä ilmiöitä, vaan niiden juuret johtavat samaan ilmiöön. Muutoksen tarve on ilmeinen. Nykyiset ja tulevat kasvattajat voivat merkittävästi vaikuttaa tulevien sukupolvien ajatteluun. Siksi esittelemme tarkastelumme pohjalta näkökulmia ja ehdotuksia kasvatustyöhön.

Hahmottelemamme ajatuskartta, jolla havainnollistamme länsimaisen yhteiskuntarakenteen yhteyttä normeihin, arvoihin ja kielellisiin rakenteisiin. Ajan myötä kehittyvät juurimetaforat sekä (hierarkkiset) dualismit ovat johtaneet tapaamme tiedostaa ja kyseenalaistaa nykyisiä valta-asemia. Tästä seuraa vallan logiikka, joka mahdollistaa valtaa pitäville luonnon hallinnan. Myös sentrismit, kuten androsentrismi (mieskeskeisyys) ja antroposentrismi (ihmiskeskeisyys) ovat juurimetaforien kautta kehittyneitä oletuksia. Sekä sentrismit että dualismit näkyvät arvojen lisäksi myös kielellisesti. Tässä oppimateriaalissa tutkimme ja haastamme näitä kielellisiä normeja. Pronominit *hän*, *hen* ja *se* valikoituivat, koska niiden kautta pystymme hyvin tuomaan esiin kielen mies- ja ihmiskeskeisyyttä .

HÄN

Osiossa haastamme suomen kielen näennäisen sukupuolineutraalin hän-pronominin sisältämiä piilomaskuliinisuuksia, jotka heijastavat kielellistä mieskeskeisyyttä. Tämä rakenteellinen piirre kytkeytyy laajempaan vallan logiikkaan ja kulttuurisiin hierarkioihin, jotka ylläpitävät sekä sosiaalista epätasa-arvoa että ekologisesti tuhoisia toimintamalleja. Lisäksi tarkastelemme, millaiset keinot mahdollistavat kielellisten rakenteiden tiedostamisen ja niihin kietoutuneiden arvohierarkioiden muuttamisen hallitsemisesta kohti hoivaa ja ekologista vastuuta.

Hän on ikivanha persoonapronomini, jolla on vastineet lähes kaikissa etäsukukielissä. *Hän-* ja *se-*pronomineja on aiemmin käytetty rinnakkain. Pohjoisessa itämerensuomessa *hän*-pronominia käytettiin pääsääntöisesti toista puhujaa referoitaessa. Etenkin suomen pohjois- ja itämurteissa *hän*-sanaa on myös käytetty pronominia tai substantiivia korostavana keinona (esim. kuka hää nyt jätti harava tuoho!) Tällaisesta hän-pronominin käytöstä on tullut suomen kielen täydentävä liite -han/-hän. Hän- ja se-pronominien käyttötarkoitukset olivat siis huomattavan erilaiset kuin nykypäivänä, eikä niillä välttämättä tehty erotteluja ihmisten, muunlajisten, ei-elävien tai sukupuolten välillä. Hän-pronominin käyttö yksinomaan ihmiseen viitattaessa vakiintui, kun suomen kielelle 1800-luvulla rakennettiin yhteistä kirjakieltä. (Kielipankki, 2025; Priiki, 2017)

Hän-pronominin käyttö ei kuitenkaan ole ollut arvoneutraalia. Pohjoisessa itämerensuomessa hän-pronominia on voitu käyttää ivallisesti tai hellittelevästi. Väitöskirjatutkimuksessa *Yleispätevä mies – suomen kielen geneerinen, piilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus* Mila Engelberg huomauttaa, että suomen kielen ihmisviitteisissä ilmaisuissa ilmenee nykyisin samanlaista mieskeskeisyyden periaatetta kuin muissakin kielissä. Engelberg viittaa Franziska Fiebigin 2014 tekemään tutkimukseen, jossa todettiin, että suomea äidinkielenään puhuvat viittasivat suomesta englantiin kääntäessään mieheen selvästi enemmän kuin naiseen, eikä jakauma eronnut merkittävästi tutkimuksen muiden kielten puhujien kanssa, edes niiden, joiden äidinkielessä persoonapronominilla on suku (Engelberg, 2016).

Onko sitten suomen kielen *hän* näkymättömästi sukupuolittunut? Sanan alkuperällähän viitattiin vapaasti kaikenlaisiin ihmisiin, muunlajisiin sekä asioihin. Piilomaskuliinisuudella viitataan näennäisesti merkityksiltään sukupuolineutraaleihin ihmisten nimityksiin, joiden merkitykseen ei sisälly maskuliinisia piirteitä, mutta joissa on piilossa maskuliinisuuden konnotaatio, kuten esimerkiksi *sotilas*. Piilomaskuliinisuus selittyy usein kielenulkoisella todellisuudella, kuten tässä tapauksessa sotilaiden perinteisestä ja/tai nykyisestä sukupuolijakaumasta. (Engelberg, s.21)

Engelberg käsitteli hän-pronominin sukupuolittuneita tulkintoja kolmen kokeellisen tutkimuksen avulla. Tutkimuksessa havaittiin, että suomen kielen näennäisen sukupuolineutraali hän-pronomini tulkitaan usein mieheksi erityisesti poikien ja miesten vastauksissa. Ala-asteikäiset yhdistivät *”hänet”* yleensä omaan sukupuoleensa, mutta lukioiässä tyttöjen taipumus olettaa ihminen naiseksi väistyy huomattavasti heidän ajattelustaan, kun taas samanikäisten poikien miesoletukset pysyvät muuttumattomina. Engelbergin tutkimuksista ensimmäisessä, jossa ala-asteopiskelijoista, lukio-opiskelijoista ja eläkeläisistä koostuvat kolme vastaajaryhmää pyydettiin kuvittamaan ihmiseen viittaavia tekstikatkelmia, näkyi, että merkittävä ero tyttöjen sukupuolitulkinnoissa oli ala-asteikäisten tyttöjen (mieshahmojen osuus 12%) ja lukioikäisten tyttöjen (mieshahmojen osuus 46%) välillä. Engelberg arvelee tälle syyksi lasten altistumista yleistäville maskuliinisille ilmaisuille, muun muassa yleistäville miesnimikkeille. Tutkimusten tulokset viittaavat siihen, että ”hän”-sanaan liittyy piilomaskuliinisuutta: mies nähdään helposti oletusarvona, kun taas nainen ei näyttäydy yhtä neutraalina tai universaalina. (Engelberg, 2016)

Kielenkäytön jäsentämisen kontekstissa on käytetty käsitettä *MAN* (Male-as-Norm) kuvaamaan ideologiaa, jossa miessukupuoli usein kuvataan ihmisen normina ja prototyyppinä, josta nainen on ikään kuin sukupuolittunut poikkeama. Engelberg toteaa Sandra Bemia lainaten, että mieskeskeisyydessä keskeistä on, ettei naista välttämättä pidetä alempiarvoisena, vaan toisena. (Engelberg, 2016). Teoksen *EcoJustice education* (2020) luvussa *Cultural Foundations of the Crisis*, kirjoittajien mukaan länsimaalainen hierarkinen ajattelu, kuten yllä mainittu sukupuolten erottelua tuottava jako, ulottuu myös kieleen vahvistaen samoja rakenteita monin tavoin. Sanat *mies* ja *nainen* sisältävät joukon monimutkaisia ja usein tiedostamattomia kulttuurisia merkityksiä, joilla pyritään erottamaan sukupuolten välisiä identiteettejä, käyttäytymismalleja ja ihmissuhteita. Nämä roolit ja sisäistetyt psykologiset kokemukset ovet seurausta historiallisesti juurtuneista kulttuurisista konstruktioista. Ihmissuhteemme ja kielijärjestelmämme kautta ne siirtyvät sukupolvelta toiselle. Nämä arvohierarkioiden jäsentämät dualismit muodostavat käsityksemme itsestämme suhteessa muihin. Samaistumisen ja käyttäytymisen tapamme siis syntyvät myös sellaisissa kielellisissä prosesseissa, jotka on luotu monimutkasten hierarkkisten suhteiden tai erojen sisällä (Martusewicz, ym., 2020). Tästä esimerkkinä toimivat aiemmin mainittu piilomaskuliinisuus ja sen yhteys ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuuteen.

Näemme, että suomen kielen mieskeskeisyyden vaarat ovat nimenomaan sentrismeissä, joita se korostaa. Sentrismeihin sisältyy aina logiikka normatiivisesta jostakin (mies, ihminen, kulttuuri...), joka toimii viitekehyksenä tai standardina, jonka kautta kaikki muu (nainen, muunlajinen, luonto...) vertautuu. Niin kuin aiemmin totesimme, mieskeskeisyydessä naista ei ehkä ajatella alempiarvoiseksi, mutta olemassa olevat sosiokulttuuriset ja ennen kaikkea historialliset rakenteet tekevät mieskeskeisistä vääristymistä vaikeampia jäljittää ja haastaa.

Mieskeskeisyyteen kuuluu myös ajatus miesten luontaisesta kyvystä rationaalisuuteen. Koska naiset usein edelleenkin käsitteellistetään lisääntymiseen liittyvien toimintojen kautta älyllisten sijaan, "nainen" määritellään vastaavaksi "kehon" kanssa, kun taas "mies" ja "mieli" tyypillisesti yhdistetään toisiinsa. Ja koska mies nähdään kulttuurin rationaalisena rakentajana, naisen nähdään olevan lähimpänä luontoa, jopa vastaavaksi sen kanssa. Samalla tavalla kuin luonto nähdään jonakin, mikä rationaalisen miehen tulee kesyttää, myös naisen on alistuttava samojen valtarakenteiden kontrollin alaiseksi. (Martusewicz, ym., 2020)

Yllä esitetyt esimerkit kertovat ilmiöstä nimeltä vallan logiikka (logic of domination). Vallan logiikka on ideologinen viitekehys, joka korostaa moraalista ylemmyyttä, ja siten oikeuttaa alempiarvoisina pidettyjen alistamisen ja hallitsemisen. Martusewicz ja muut (2020) ehdottavat länsimaisen kulttuurin juurtuneen ja metaforisesti toimivan vallan logiikan olevan luokkaepätasa-arvon sekä muiden epätasa-arvon muotojen hyväksymisen ja ylläpitämisen taustalla. Esimerkiksi jos rationaalinen on ylempiarvoinen, ja ihmiset ovat rationaalisia, niin ihmiset ovat moraalisesti oikeutettuja luonnon ja luontoa vastaavan hallitsemiseen ja hyödyntämiseen. (Martusewicz, ym., 2020)

Niin kuin hierarkisten dualismien tarkastelu on osoittanut, teollisen maailman mies on jollain tapaa kytköksissä ajattelumalleihin, jossa hän on olemassa irrallaan kehosta, orgaanisesta luonnosta ja siten myös sille tapahtuvasta tuhosta. Teoksen *Gender, Intersectionality and Climate Institutions in Industrialised States* (2021), kirjoittajat kuvaavat, kuinka patriarkaalis-kapitalistisen vallan periaate yhdistettynä teollisen maskuliinisuuden ajamiin normeihin estää monien miesten kyvyn tunnistaa ja käsitellä hyväksikäytöstä johtuvaa kipua ja kärsimystä, joka taas estää henkilökohtaisen ja rakenteellisen muutoksen. Teollinen maskuliinisuus tarkoittaa sellaisia vallitsevia hegemonisia ja normatiivisia maskuliinisuuksia, joille teollistumisen sosiaaliset ja ympäristövaikutukset ovat suorassa ristiriidassa rahallisen pääoman ja vallan kerryttämisen kanssa. Sosiaalinen ja ekologinen väkivalta kulkevat rinnakkain ja vahvistavat toisiaan: ne ylläpitävät vallan logiikkaa sekä siitä seuraavaa, parhaillaan maailmaa tuhoavaa talous- ja poliittista

järjestelmää (Martusewicz, ym., 2020). Monille niille, jotka hyötyvät teollisen maskuliinisuuden kautta syntyvistä hegemonioista, kestävämpi ilmastopolitiikka voi aiheuttaa eksistentiaalisen kriisin, joka synnyttää vastustusta ajoittain äärimmäisissäkin muodoissa. Onhan luonto samojen arvorakenteiden mukaan ihmisen kesytettävissä, ja sen resurssit rajattomasti ihmisten käytettävissä. Nykyajan globaalit sosiaaliset ja ympäristöongelmat ovat siis sukupuolittuneita. (Hedenqvist ym., 2021)

Robin Hedenqvist (2020) teki maisterityönään syvähaastattelun, johon osallistui seitsemän ekofeministisen MÄN-järjestön järjestämään *Men in the Climate Crisis* -työpajaan osallistunutta miestä. Osallistujat – vaikkakin esimerkiksi iän ja ammatin suhteen melko monimuotoinen ryhmä – edustivat useimmassa tapauksessa hegemonista mieheyttä. Heidän siis voisi katsoa olevan juuri sitä ryhmää, joka hyötyy nykyisten teollisen maskuliinisuuden rakenteiden ylläpitämisestä. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, vaikuttavatko työpajan tapaiset keskusteluryhmät osallistujien luonnollistuneisiin arvoihin, ja voivatko heidän kokemuksensa olla mahdollinen polku kohti kestävämpää ilmastopolitiikkaa. Teollista modernia maskuliinisuutta ylläpidetään osittain irrottamalla ihmiset, erityisesti miehet, haavoittuvuudesta ja yhteisöistä. Työpajat pyrkivät tuomaan esiin näiden rakenteiden vaikutuksia osallistujien ajatteluun ja siten herkistämään osallistujat kehittämään tunnelukutaitoja ja uutta yhteyttä luontoon. Osallistujat kertovat työpajatyöskentelyn auttaneen heitä näkemään itsensä ympäristöstä irrallisten yksilöiden sijaan sosiaalisiin ja ekologisiin järjestelmiin kietoutuneina (Hedenqvist ym. 2021).

Kuten edellisen kappaleen esimerkki osoittaa, kieli muokkaa ajatuksiamme, mutta meidän on kuitenkin mahdollista muuttaa sitä, *miten* ajattelemme. Siten myös voimme muuttaa sitä, miten käyttäydymme tai samaistumme muihin, hyödyntämällä erilaisia tapoja kuvailla tai esittää maailmaa (Martusewicz, ym., 2020). Maskuliinisuuksien ekologisointi voisi tarkoittaa maskuliinisuuden muuttamista pois hallitsemisesta kohti hoivaa, ihmissuhteisiin perustuvaa ajattelua, ekologista vastuuta, tasa-arvoa ja haavoittuvuuden arvostamista. Sen sijaan, että pitäisimme itsestäänselvinä arvoja, jotka ovat vuosisatojen aikana luonnollistuneet, voimme harjoitella tunnistamaan ja käsittelemään uskomuksia ja käyttäytymismalleja, joita ne tuottavat. Kun ymmärrämme paremmin, miten kieli muovaa käsityksiämme ja on itse kehittynyt samoissa historiallisissa rakenteissa, auttaa meitä tulemaan tietoisemmaksi kieleen kätkeytyvistä arvolatauksista.

Mieti

- Oletko tietoinen sukupuoliolettamuksista, joita saatat tehdä esimerkiksi sukupuolineutraaleista ammattinimikkeistä, kuten lääkäri?
- Miten suhtaudut ilmastoahdistukseen tai luonnon puolesta suremiseen. Voisitko itse tuntea syviä, kehollisia tunteita ilmastokriisiin liittyen?
- Huomaatko koskaan oikeuttavasi omia, kestämättömiä kulutusvalintojasi, vaikka tiedät niiden kiihdyttävän luonnon tuhoa? Millä tavoin pyrit oikeuttamaan niitä?

HEN

Tässä osiossa esitämme ruotsin kielen uudemman hen-pronominin kautta, kuinka luonnollistetut arvot muokkaavat ajatuksiamme siitä, kenelle haluamme antaa tilaa ja kunnioitusta. Nykyiset rakenteet ja kielen säännöt näyttäytyvät usein kulttuuri- ja ekokriisin kamppailua tärkeämpänä ja muutos tuntuu monelle provokatiiviselta. Osiossa haluamme korostaa kasvattajan vastuuta kyseenalaistaa vallitsevia hierarkioita ja luoda kestävämpiä vaihtoehtoja niin sosiaalisesti kuin ekologisesti.

Hen on ruotsinkielinen sukupuolineutraali pronomini joka on kehitetty *han* ja *hon* pronominien rinnalle. Sanaa on käytetty jo 1950-luvulla, mahdollisesti inspiroituneena suomen kielen hän-sanasta (Språkbruk, 2013), mutta hen on kuitenkin vakiintunut ruotsin kielessä vasta 2010-luvun aikana ja virallisesti hyväksytty ruotsin akatemian sanastoon (SAOL) 2015. Hen-pronomini on tietoinen lisäys kieleen ja on ensimmäinen pronominimuutos ruotsin kielessä 400 vuoteen (Språkbruk, 2017).

Pronominit nähdään suljettuna sanaluokkana (Språkinstitutet, 2025), joten hen-sanan lisäys on herättänyt paljon kiistaa, eikä se edelleen ole yhtä vakiintunut kuten sukupuolitetut, perinteiset *han* ja *hon* pronominit. Hen sanaa käytetään tilanteissa, jossa viitatun henkilön sukupuoli ei ole tiedossa tai merkityksetön mieluummin kuin "*han eller hon*", tai jos henkilö on muunsukupuolinen.

Samoin sana koetaan myös usein poliittisesti latautuneeksi sen sukupuolineutraaliuden ja osittain queerhistorian takia. Esimerkiksi Anders Svenssonin julkaisu vuodelta 2019 (Svensson, 2019) kasaa Ruotsin puolueiden mielipiteitä sanasta, jossa näkyy selkeitä eroja puolueiden välillä. Svensson avaa myös artikkelin väittämällä, että hen-sana on poliittinen kysymys piilotettu kielellisen kiistan taakse.

Sanan ajatus on tehdä kielestä sujuvampaa ja lisätä saavutettavuutta, mutta aiemman sukupuolitetun struktuurin rikkominen näyttää tuntuvan ongelmalliselta monelle. Sukupuolineutraalit pronominit eivät itsessään ole uusia, jos katsotaan miten hän-sana on täysin normaali ja luonnollistunut suomen kielessä. Hen sanan lisääminen ruotsin kieleen puolestaan saattaa tuntua alentavalta miehille, jotka ovat aiemmin saaneet olla kyseenalaistamatta oletusarvo sukupuolineutraaleille ilmaisuille ja amattinimikkeille. Uusi sana asettaa miehet tasavertaisiksi naisten ja muunsukupuolisten kanssa, mikä horjuttaa hierarkioita, joista miehet hyötyvät.

Nettipalstoilla ja kommenttikentissä käydyt keskustelut (esim. Reddit, 2022; Svensson, 2019) kuvastavat hyvin kuinka hen-pronominin vastustaminen linkittyy juurtuneeseen, dualistiseen ajatteluun. Keskusteluissa sukupuolettomuus koetaan provokatiivisena ja hen-sana uhkaa hetero- ja cis-normatiivisia rakenteita tuomalla esiin muita, *queer*-vaihtoehtoja. Vallitsevissa hierarkioissamme kielen ja kulttuurin "säännöt" nähdään muunsukupuolisten identiteettien kunnioittamista tärkeämpänä.

Monet kokevat myös Hen-sanan ja muunsukupuoliset identiteetit täysin turhina. Transihmisten väheksyminen ja eliminointi nykypäivässä ei ole sattuma, tai vahinko, vaan tietoinen vallankäytön menetelmä, joka ylläpitää normatiivisuutta ja binääristä sukupuoli-ilmaisua (Todd, 2026). Tämä toimii esimerkkinä siitä, miten äänen kaventaminen tuottaa yksiäänisempää tulevaisuutta ja siten vahingoittaa lopulta meitä kaikkia.

Kuten johdannossa todettiin, normatiivinen ajattelumalli ulottuu myös suhteeseemme luontoon. Jos emme ole valmiita hyväksymään edes pientä kielellistä laajennusta, kuten hen-sanaa, luonnollistuneiden hierarkioiden keskellä, on epätodennäköistä, että kykenemme puuttumaan ekokriisiin tavalla, joka myös purkaisi näitä hierarkioita. Tämä rajoittava normatiivisuus tuottaa jatkuvaa epäsuhtaa: vain harvat tulevat huomioiduiksi, ja muutos näyttäytyy mahdottomana, koska marginalisoitujen ja muunlajisten äänet hiljennetään systemaattisesti kielenkäytön kautta. Kuten Dufva (2024, s. 20) tiivistää: “Muutos edellyttää ymmärrystä tämänhetkisistä valtarakenteista, oletusten tunnistamista ja haastamista, vaihtoehtojen luomista ja muutosta tukevan tarinan kertomista.

Ekokriisin keskellä tarvitsemme tapoja kulttuurimme kriittiseen tarkasteluun, jotta voimme luoda vaihtoehtoja tulevaisuudelle. Nykyisten arvojen ei välttämättä tarvitse olla osa tulevaisuutta ja voimme aktiivisesti kysyä “miksi teemme näin?”. Vaihtoehtoiset näkemykset eivät synny itsestään, vaan vaatii aktiivisia tekoja ja vanhan hylkäämistä.

Lue lisää :

The obscenity of hope: educating young people in the Anthropocene (2026)

Hen on hyvä esimerkki kielellisestä muutoksesta, joka haastaa luonnollistuneita arvoja. Uusi sukupuolineutraali pronomini purkaa hierarkioita, jotka heijastuvat ruotsin kielessä ja lisää moniäänisyyttä vastaamalla transihmisten ja muunsukupuolisten tarpeisiin. Kymmenen vuoden aikana sana on ruvennut löytämään paikkansa ja auttaa meitä näkemään uusia mahdollisuuksia maailmasta, jossa kielen “säännöt” eivät ole tärkeämpiä kuin toisten huomioiminen.

Kasvattajat voivat käyttää kieltä tietoisesti tehdäkseen näkyväksi marginaalissa olevia: luoda ja ottaa käyttöön uusia käsitteitä, purkaa hierarkkisia nimityksiä sekä sisällyttää ei-inhimilliset toimijat ja ympäristön toimijuuden kerrontaan. Ruotsinkielinen opettaja voi aloittaa hen-sanan käytöstä, mutta samalla on syytä tarkastella, mitä muita valtasuhteita kieli tuottaa.

Mieti:

- Miten paljon olet valmis muokkaamaan kielenkäyttöäsi toisen kunnioittamiseksi?
- Mieti tilanteita, jossa on ollut vaikea hyväksyä joku uusi käytäntö. Miksi näin oli?
- Miltä tuntuisi, jos suomen kielessä otettaisiin käyttöön sukupuolitetut pronominit?
- Keksi joku sana tai käsite, joka voisi edistää yhdenvertaisuutta.
- Miksi hen pronomini eroaa suomen kielen hän sanasta poliittisesti?

SE

Viimeisessä osiossa pohdimme, miten suomen kirja- sekä virallisessa puhutussa kielessä esiintyvä jako ihmisen (*hän*) ja ei-ihmisen (*se*) välillä ilmentää hierarkkisia sekä ihmiskeskeisiä ajattelumalleja. Nostamme esiin, kuinka tärkeää posthumanistinen kielen ja käsitteiden tarkastelu on ihmiskeskeisten ajattelumallien kyseenalaistamisen kannalta. Toisaalta puutumme myös siihen, miten posthumanistinen kielen tarkastelu jää usein akateemiseen kielenkäyttöön, ja siten jättää ulkopuolelleen puhekielen ja murteiden piirteitä. Ehdotamme, että puhekielen tapa käyttää sekä se- että hän-pronomineja tarjoaa helposti saavutettavia näkökulmia ihmiskeskeisen kielen kyseenalaistamiseen.

Aluksi on tärkeää mainita, että tässä osuudessa käytämme pronominien *hän* ja *he* sijaan pronomineja *se* ja *ne* viitatessamme henkilöihin. Tämä ratkaisu tukee tekstin tavoitetta edistää tasavertaisempaa kielenkäyttöä. Kuten tämän kirjoitelman aiemmassa *Hän*-osiossa toteamme, *se*-pronominia on käytetty pitkään puhekielessä sekä murteissa rinnakkain *hän*-pronominin kanssa henkilöihin viitattaessa ilman epäinhimillistävää tarkoitusta (Priiki, 2017). Pyydämme lukijaa pohtimaan, miltä tällaisen tekstin lukeminen tuntuu. Herättääkö pronominien vaihtaminen epämukavuutta, tai tuntuuko se epäkunnioittavalta? Voiko vaihdokseen tottua, vai tuntuuko tällainen kielenkäyttö sopimattomalta virallisen kielen käytön yhteydessä?

Suomen kielen *hän*-pronomini näyttää olleen pitkään pieni ylpeyden aihe tasa-arvoisemman yhteiskunnan kuvastajana. *Hän*-pronominin näennäisestä sukupuolineutraaliudestaan huolimatta, suomen kieli ei kuitenkaan ole vapaa kolmannen persoonapronominin muodostamista hierarkioista. Piilomaskuliinisuuden rinnalla hierarkiat rakentuvat ihmiseen, eläimeen, sekä elottomaan erottelevassa kielenkäytössä. Kirjakielessä kaikesta muista kuin ihmisistä tulisi käyttää pronomineja *se* ja *ne*. Tämä kielen rakenne toistaa länsimaille tyypillistä ihmisen ja luonnon välistä erontekoa.

Ihmistä erityisasemassa pitäviä sekä luontoa ja ihmistä erottelevia ajatusmalleja on pyritty purkamaan posthumanistisilla ajatusmalleilla. Posthumanististen ajatusmallien pyrkimys on kyseenalaistaa hallitseva länsimaalainen käsitys ihmisestä muun luonnon hallitsijana (Kortekallio, ym., 2020, s. 83). Tavoitteet luonnon ja ihmisen välisen hierarkian purkamiseen ulottuvat myös kieleen. Esseessään *Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi*, Kaisa Kortekallio sekä sen kollegat (2020) ovat yhdessä pohtineet, kuinka voimme käyttää kieltä ja käsitteitä ilman että toisinnamme ihmiskeskeisiä sekä ihmistä ja luontoa erottelevia ajatusmalleja. Ne huomauttavat, että uudenlaiseen ajatteluun ohjaaminen vaatii uusia käsitteitä, tai ainakin olemassa olevien käsitteiden uudelleen määrittelyä. Ihmiskeskeisyyden ja luontoa toisarvoittavan perinteen purkamiseksi on kielen käsitteitä ymmärrettävä kokonaisvaltaisesti niiden historian sekä etymologian kannalta. (Kortekallio, ym., 2020, s. 83-84.)

Vaikka esseessä käsitellään osuvasti syitä, miksi kieli sekä sanasto ovat tärkeässä osassa luontoa eriarvoittavien valtarakenteiden poisoppimisessa, jätetään tekstissä kuitenkin pitkälti huomioimatta siinä käytetyn akateemisen kirjakielen eriarvoittava *hän*- ja *se*-pronominien käyttö. Vaikka esseen tavoite ei ole varsinaisesti kehitellä sanastoa arkikäyttöön, näemme että *hän*- ja *se*-pronominien kriittisen tarkastelun poisjättäminen sulkee pois näköaloja sekä laajemman akateemisen keskustelun, että arkisen kielenkäytön suhteen. Ihmiskeskeisyyttä purkavaa kielenkäyttöä ajatellen olisi varsin otollista suunnata katse puhekielen ilmiöihin. Puhekielessä on varsin yleistä kuulla ihmisiin viitattavan pronominilla *se* alueesta hieman riippuen. Tämä tarkoittaa, että tätä puhetapaa hyödyntämällä voidaan

viitata niin ihmiseen, eläimeen, esineeseen tai abstraktiin käsitteeseen samalla pronominilla. *Se* muuttuu universaaliksi ja hierarkiattomaksi pronominiksi, minkä voisi nähdä erottelevan ja eriarvoittavan kielen haastamisen kannalta valtavaksi hyödyksi. Myöskään *hän*-pronomini ei usein viittaa puhekielessä pelkästään ihmiseen, vaan sillä saatetaan viitata eläimiin ja joskus jopa esineisiin. Tämäkin puhetapa haastaa kirjakielen ihmiskeskeisyyttä, vaikka harvoin yhtä voimakkaasti kuin ihmiseen viitattaessa *se*-pronominilla.

Merkittävä vahvuus puhekielen pronominien käytön tarkastelussa on mahdollisuus löytää tapoja herätellä ihmiskeskeisyyttä kyseenalaistavaa ajattelua pienellä kynnyksellä ja helposti saavuteltavissa arkisissa asiayhteyksissä. Katri Priiki (2021) on artikkelissaan tutkinut verkkokeskusteluja *hän* ja *se* pronominien kirjakielen vastaisesta käytöstä. Se on koonnut keskusteluita kolmen eri suomalaisen foorumin viideltä eri palstalta. Kaikkien palstojen keskustelut ovat käsitelleet eläimeen viittaamista *hän*-pronominilla, sekä ihmiseen viittaamista *se*-pronominilla. Priiki teemoitti viestejä sen mukaan, olivatko vastaajat pronominien epänormatiivista käyttöä vastustavia, puolustavia tai neutraaleja. Hieman yli puolet vastaajista kannattivat *se*-pronominin käyttöä ihmisistä, kun taas vähän yli kolmasosa niistä kannattivat *hän*-pronominin käyttöä eläimestä. (Priiki, 2021.) Aihe siis herättää selvästi eriäviä mielipiteitä sekä väittelyä.

Se oli lisäksi kerännyt erilaisia teemoja vastausten perusteluiden mukaan. Tämä auttaa lukijaa sukeltamaan siihen, millaisia keskusteluita palstoilla on oikeasti käyty, sekä millaisia ajatusmaailmoita ne edustavat. Arvostus oli yleisin keskusteluissa esiintyneistä teemoista ja jakoi pronominien käytön puolustusta ja vastustusta kaikkein tasaisimmin (Priiki, 2021). Keskustelun osapuolet perustelivat näkemyksiään kiinnostavilla tavoilla. Yksi totesi, että ”Jos koira on hän niin kai sitten sääskikin”. Toinen taas ilmaisi, että ”Meillä koira on HÄN, koska hän on perheenjäsen ja häntä kohdellaan niin.” Kolmas puolestaan vastusti hän sanan käyttöä sanomalla, että ”Mielestäni hän muotoa ei pitäisi käyttää mistään.” (Priiki, 2021, s. 326, 327 & 332)

Moni kirjoittaja perusteli lemmikistään *hän*-pronominin käyttöä viitaten niiden kokemukseen lemmikeistä perheenjäseninä. Toiset kyseenalaistivat, onko eläimen inhimillistäminen sitä kohtaan moraalisesti oikein ja vertasivat tätä puhetapaa esimerkiksi siihen, että eläimille puetaan vaatteita. Osa viestittäjistä veti pronominien käytössä rajan kaiken elollisen ja kaiken elottoman välille. Ihmiseen viittaamista *se*-pronominilla perusteltiin aineistossa eniten luontevuudella. (Priiki, 2021.)

Ajattelemme, että puhekieliseen pronominien käyttöön liittyvät keskustelut voisivat avata opetustilanteissa hedelmällisellä tavalla oivalluksia ihmiskeskeisestä ajattelusta, ja arkikielen pronomineista keskusteleminen voisi nähdäksemme toimia hyvin monen ikäisten oppijoiden kanssa. Uskomme, että nuorikin oppija kykenee harjoittamaan kriittistä ajattelua sekä kyseenalaistamaan kielen rakenteita. Kasvattajat voivat myös harkitusti rohkaista niiden omalla kielenkäytöllään puhekielen pronominien käyttämistä virallisemmissakin tilanteissa.

Ehdotamme, että samankaltaista pronominien vaihdosta kuin mitä tässä tekstissä hyödynnetään, voitaisiin soveltaa opetuksessa kirjoitusharjoitteena. Esimerkiksi kirjoitelma, jossa käytetään universaalisti *se*-pronominia tai vaihtoehtoisesti laajennetaan *hän*-pronomini viittaamaan myös kaikkeen elolliseen ja elottomaan, ei vain ihmiseen. On mielekästä myös pohtia, mitä tapahtuu tekstin luettavuudelle ilman pronomineilla erottelua. Ehdottamiemme harjoitusten yhteydessä on tärkeää tunnustella, miltä kirjoittaminen tuntui. Epämukavuus, huumori, luontevuus ja muut heräävät tunteet auttavat hahmottamaan oppijan omaa suhdetta sen kieleen ja ehkä jopa sen ajattelutapaan.

Kokeile:

- Kirjoita lyhyt teksti, jossa viittaat henkilöihin *se*-pronominilla
- Kirjoita lyhyt teksti, jossa viittaat ihmisten lisäksi myös eläimiin, esineisiin, sekä käsitteisiin *hän*-pronominilla
- Kuvita *hän,* joka asuu maan alla, *hän* joka kiipeää puita, tai *hän* joka laulaa ulkona varhain aamulla
- Kuvita *se,* joka asuu maan alla, *se* joka kiipeää puita, tai *se* joka laulaa ulkona aamulla

Mieti:

- Miltä harjoitusten tekeminen tuntui?
- Miltä kirjoitusharjoitusten lukeminen tuntuu?
- Onko kuvittamissasi *hän* ja *se* hahmoissa eroja?
- Millaisia mahdolliset erot ovat?
- Millä tavalla olet itse tottunut käyttämään *hän-* ja *se*-pronomineja?
- Muuttavatko erilaiset ympäristöt tapaasi käyttää kyseisiä pronomineja?

Lopuksi

Luonnollistetut arvot saattavat johtaa meidät apatiaan ja luoda vääristettyjä kuvia siitä, mikä on mahdollista tulevaisuudessa. Historiallisesti kehittyneet arvohierarkiat ja -asetelmat tuntuvat meille luonnollisilta ja neutraaleilta, koska ne ovat muokanneet sitä ympäristöä ja niitä rakenteita, jossa olemme kasvaneet. Tästä syystä aktiivinen pyrkimys purkaa kielellisiä hierarkioita voi kohdata vastustusta. Pronominien perinteisten rakenteiden muuttaminen järkyttää jotakin kielellistä ja poliittista hegemoniaa ja kysyy: keiden yhteiskunnallista asemaa sukupuoli- ja lajihierarkioita kyseenalaistava pronominien käyttö uhkaa?

Engelbergin väitöstutkimus sekä hen- ja se-pronomineista käydyt nettikeskustelut nostavat esiin sen, että jo pronominin käyttöön sisältyy normittuneita arvohierarkioita, joita toisinnamme käyttäessämme niitä. Kieli ei välttämättä kuitenkaan täysin heijasta käytäntöä ja arvoja, eikä kielen muuttaminen hierarkiattomaksi pysty yksin muuttamaan yhteiskunnallisia valta-asetelmia. On kuitenkin myös epärealistista väittää, että koska Suomessa käytetään sukupuolineutraalia *hän*-pronomininia, olisimme yhdenvertaisempi valtio esimerkiksi muihin pohjoismaihin verrattuna, joissa käytetään yhä sukupuolittavaa kieltä. Myöskään se, että se-pronominia ryhdyttäisiin käyttämään kielessämme universaalisti, ei yksinään tee kulttuuristamme kestävämpää. Pedagogisissa vuorovaikutustilanteissa kasvattajan käyttämä kieli kuitenkin luo todellisuutta ja harkittu sanojen käyttäminen voi olla merkittävä teko yhdenvertaisuuden edistämisessä.

Haluamme herätellä pedagogeja olemaan tietoisia ja tarkoituksenmukaisia kielenkäytössään ja haastamaan vallitsevia sosiokulttuurisia rakenteita opetustyössään, vaikka se olisikin epämukavaa. Toivomme tämän oppimateriaalin tarjonneen välineitä kriittiseen pohdintaan ja, että ehdottamamme harjoitteet tarjoavat konkreettisia työkaluja kielellisten ja niihin sidoksissa olevien rakenteellisten hierarkioiden purkamiseen. Pelkästään jo sellaisen keskusteluilmapiirin luominen, jossa ihmiset ovat avoimia tunnistamaan oman ajattelunsa vinoumia, sokeita pisteitään ja vallan logiikkaa on tavoittelemisen arvoista työtä.

Ilmasto- ja kulttuurikriisin kiihtyessä meidän on oltava erityisen kriittisiä siitä, ketkä hyötyvät nykyisistä vallitsevista rakenteista, ja millä tavoin he pyrkivät ylläpitämään niitä. Voisimmeko jättää pois kielelliset narratiivit jotka korostavat teollista maskuliinisuutta, kolonialismia ja resurssiajattelua ja sen sijaan luodaan rohkeasti uusia ilmaisuja jotka antavat ääntä niille ihmisille ja muunlajisille, joiden arkiseen elämään poliittinen kärjistyminen ja ympäristötuho vaikuttavat jo nyt?

Lähteet

Dufva, M. ym. (2024). *Tulevaisuusvalta: Lisää ääniä tulevaisuuskeskusteluun*. Sitra. https://www.sitra.fi/julkaisut/tulevaisuusvalta/#heading-muqzj3k3a5n

Engelberg, M. (2016). *Yleispätevä mies : Suomen kielen geneerinen, piilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helsingin yliopiston avoin julkaisuarkisto. http://hdl.handle.net/10138/163013

Hedenqvist, R., Pulé, P. M., Vetterfalk, V., & Hultman, M. (2021). When gender equality and Earth care meet. Teoksessa G. L. Magnusdottir & A. Kronsell (Toim.) *Gender, Intersectionality and Climate Institutions in Industrialised States* (s. 207–225). Routledge.

Kielipankki (9.9.2025). *Hän*. Fin-Clarin. Haettu 19.5.2026 osoitteesta https://sanat.csc.fi/wiki/EVE:h%C3%A4n

Kortekallio, K.;Niskavaara, M.;Ouramo, H.;Raipola, J.;Salmela, T.;Tervonen, A.;& Karkulehto, S. (2020). Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi . *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti,* 17*(4)*, 82 - 95. https://doi.org/10.30665/av.100030

Martusewicz, R. A., Edmundson, J., & Lupinacci, J. (2020). *Ecojustice education : Toward diverse, democratic, and sustainable communities*. Taylor & Francis Group.

Priiki, K. (2017). Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. *Virittäjä*, 121(*2*). https://journal.fi/virittaja/article/view/60893

Priiki, K. (2021). Verkkokeskustelijoiden käsitykset hän- ja se-pronominien norminvastaisesta käytöstä. *Virittäjä*, 125(*3*), 320 - 346. https://doi.org/10.23982/vir.98383

Reddit. 2022 *Varför finns det ingen böjning av ordet "hen"?* Haettu 18.5.2026 osoitteesta https://www.reddit.com/r/swedishproblems/comments/xft5yp/comment/iops14n/?force-legacy-sct=1

Seppä, A. (2025). Queer-ekologia ja taide - Ydinkysymyksiä, taustoja ja sijoiltaan vinksahtaneita tulevaisuuskuvia. Teoksessa Seppä, A. & Klein, J. (Toim.) *Queer-ekologia ja taide* Kustannusosakeyhtiö (s. 12–38). Parvs.

Språkbruk. 2013 *Hen i Sverige och i Finland.* https://sprakbruk.fi/artiklar/hen-i-sverige-och-i-finland/

Språkbruk. 2017 *Hen - hur gick desen?* https://sprakbruk.fi/artiklar/hen-hur-gick-det-sen/

Språkinstitutet. 2025 *Pronomen - Kotus.* https://sprakinstitutet.fi/pronomen/

Svensson, A. (2.12.2019) Språkkrönika: Det största som hänt pronomen sedan 1600-talet. *Dagens Nyheter*. Haettu 20.5.2026 osoitteesta https://web.archive.org/web/20191202084613/https://www.dn.se/kultur-noje/sprakkronika-det-storsta-som-hant-pronomen-sedan-1600-talet/

Thornton, S., Stratford, R., & Louverdis, E. (2026).The obscenity of hope: educating young people in the Anthropocene. *Ethics and Education*. https://doi.org/10.1080/17449642.2026.2645852

Todd, J. (2026). Trans People Are Facing Authoritarianism and Eliminationism: Is Critical Scholarship Failing to Respond?. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, *25*(2), 127–134. https://doi.org/10.14288/acme.eamou6-2682